

Chương trình sự kiện Guarda 2026
Francisco de Pina và hành trình Quốc ngữ Việt
Cầu nối văn hóa Việt- Bồ

Phụ chú I
Các sách viết về lịch sử chữ Quốc ngữ La Tinh
(<https://quocngu.com>)

Các sách viết về lịch sử chữ Quốc ngữ La Tinh tương đối không nhiều, có lẽ đây là lĩnh vực khá chuyên sâu và tìm kiếm những chứng liệu vào đầu thế kỷ thứ XVII không dễ.

Vào thời các giáo sĩ Bồ Đào Nha, Ý và Pháp đến Đại Việt truyền giáo, chưa có phương tiện in ấn nên tất cả các tài liệu đều được viết tay. Chính vì thế tuyệt đại đa số các tài liệu đều dựa trên các “báo cáo” của các giáo sĩ gửi đến bề trên của mình tại các giáo phận trực thuộc như : Tòa Thánh Vatican, Dòng Tên Macao, La Mã, Bồ Đào Nha, Tây Ban Nha, Hội Thừa Sai Paris (MEP)... không những thế các giáo sĩ thường viết bằng chữ La Tinh cổ hoặc tiếng Bồ Đào Nha, Ý và Pháp cổ, nên rất khó hiểu.

Các sách có chứng liệu và có giá trị sử học, chúng ta có thể nhận diện 5 cuốn sách theo thứ tự ngày xuất bản sau đây :

Cuốn sách thứ nhất : **Lịch sử chữ quốc ngữ - 1620-1659** của Linh mục Đỗ Quang

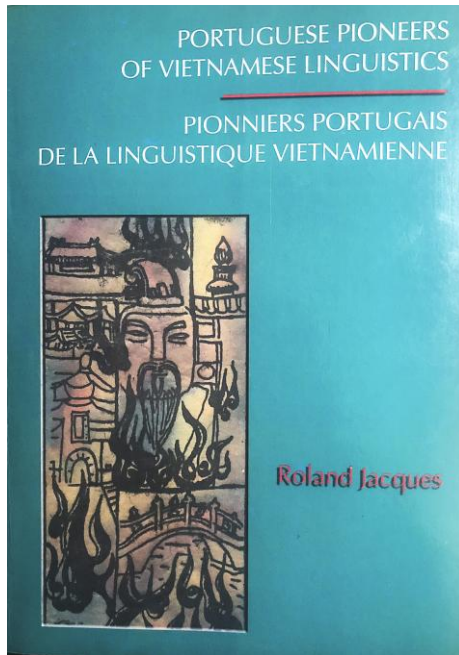

Chính, Nhà xuất bản Ra Khơi, Sài Gòn năm 1972. Sách tường thuật rất chi tiết và dựa trên các báo cáo viết tay của các giáo sĩ như Joãn Roiz (1621), Gaspar Luis (1621), Cristoforo Borri (1621), Alexandre de Rhodes (1625), Francisco Buzomi (1626), Gaspart Amaral (1632, 1637)... một cuốn sách có giá trị cốt lõi mà ngày nay rất nhiều các học giả dựa trên công trình khảo cứu này khi nghiên cứu về chữ Quốc Ngữ.

“... L.m. Đỗ Quang Chính đã dựa trên các tài liệu để lại bởi chính các giáo sĩ nói trên để nghiên cứu giai đoạn hình thành của chữ quốc ngữ này. Sự tiếp xúc sâu rộng của tác giả với các tài liệu đầu tay, được phân tích theo một phương pháp sử học chặt chẽ, khiến tác giả vạch lại một cách cặn kẽ sự biến chuyển của cách thức viết chữ quốc ngữ trong tiền bán thế kỷ thứ XVII. Sự khám phá những tài liệu mới mẻ nhờ ở sự kiên nhẫn tìm tòi trong các văn khố và thư viện Âu châu cũng lại cho phép tác giả chứng minh với những bằng cứ cụ thể là đã có nhiều người

góp sức vào việc sáng tác chữ quốc ngữ, trong đó có cả sự góp sức của chính người Việt nữa”. Trích lời giới thiệu của Gs. Nguyễn Thế Anh, Trưởng ban sử học, Đại học Văn khoa Sài Gòn (1972).

Cuốn sách thứ hai, « *Pionniers portugais de la linguistique vietnamienne* » (Những người Bồ Đào Nha tiên phong trong lĩnh vực ngôn ngữ học tiếng Việt) của Linh mục Roland Jaques, nhà xuất bản Orchid Press Bangkok, 2002, với phiên bản song ngữ Anh - Pháp. Sách là một công trình nghiên cứu có giá trị sử liệu rất quý, dựa trên những chứng từ viết tay của giáo sĩ Francisco de Pina được lưu trữ trong các viện bảo tàng Bồ Đào Nha và Dòng tên La Mã.

Linh mục Roland Jaques đã có công rất lớn trên việc đặt lại vấn đề nguồn gốc lịch sử chữ Quốc ngữ mà từ trước tới nay chúng ta ngưỡng tưởng là công trình của giáo sĩ Alexandre de Rhodes mà không biết rằng đây là một công trình của các giáo sĩ tiên phong người Bồ Đào Nha, trong đó giáo sĩ Francisco de Pina, có thể nói là người đã đặt nền móng đầu tiên và cũng là vị thầy chữ Việt La Tinh của các giáo sĩ sau này, trong đó có giáo sĩ Alexandre de Rhodes.

Sách đã sưu tập được bản viết tay của Giáo sĩ Francisco de Pina (1621/1622) và nhất là bản « *Manuductio ad linguam tunckinensem* » (Giới thiệu về ngôn ngữ Tunkin), vốn là những chứng liệu về sự hình thành chữ Quốc ngữ La Tinh vào đầu thế kỷ thứ XVII.

Các công trình nghiên cứu lịch sử này đã được các học giả Việt Nam và quốc tế đánh giá là một sử liệu có giá trị nhất định và họ đã dựa theo các lý luận và chứng từ của sách để viết những bài tham luận, nghiên cứu hoặc sách về lịch sử về nguồn gốc chữ Quốc ngữ.

Cuốn sách thứ ba, “*Thuyết Quốc Ngữ La Tinh*” của võ sư Trần Nguyên Đạo, nhà xuất bản Vovinam-Việt Võ Đạo France, 2019, tái bản năm 2026 với phiên bản song ngữ Pháp - Việt. Nội dung sách được trình bày theo trình tự khoa học lịch sử, nhằm mục đích chứng minh và mong muốn hiệu đính lại lịch sử chữ Quốc ngữ La Tinh.

“... Đây là một công trình nghiên cứu rất giá trị về mặt học thuật. Ông đã làm sáng tỏ nhiều vấn đề mang tính lịch sử qua các dẫn chứng thuyết phục mà bấy lâu không ít người nhầm lẫn ...” Trích bài “Chuyến đi hiệu đính lịch sử chữ Quốc ngữ La Tinh” của võ sư Châu Minh Hay, Tạp chí Việt-Đức.

Sách không những nghiên cứu về chữ Quốc Ngữ La Tinh mà còn tìm hiểu các giai đoạn về chữ Quốc Ngữ Hán, Quốc Ngữ Nôm.

Tác giả đã tinh lọc 9 nhân vật tiêu biểu nhất đã đóng góp cụ thể cho tiến trình hình thành chữ Quốc ngữ La Tinh, theo thứ tự :

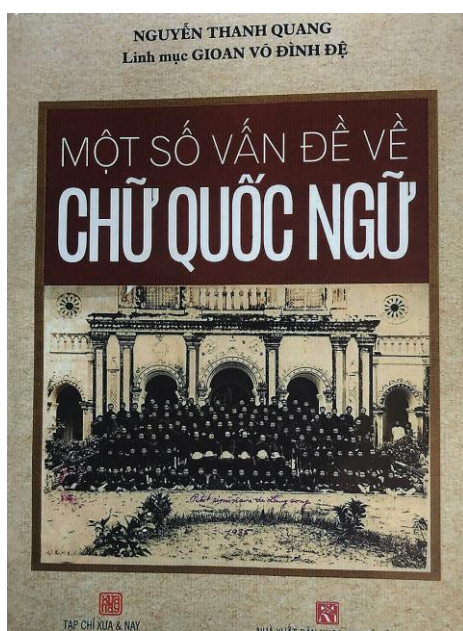
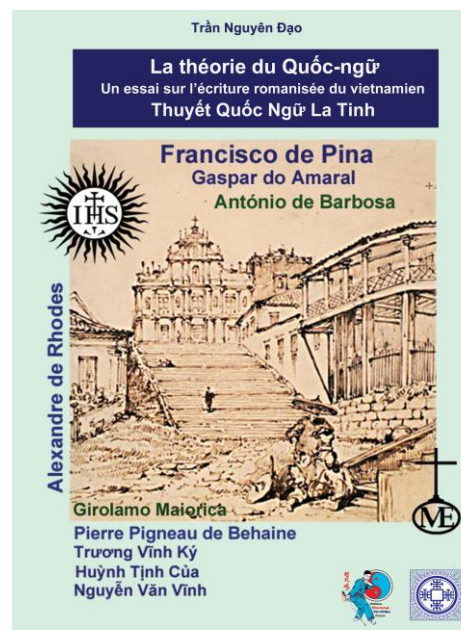
- 1- Giáo sĩ Francisco de Pina.
- 2- Giáo sĩ Gaspar do Amaral.
- 3- Giáo sĩ António de Barbosa.
- 4- Giáo sĩ Girolamo Maiorica.
- 5- Giáo sĩ Alexandre de Rhodes.
- 6- Giám mục Pierre Pigneau de Behaine.

- 7- Nhà bác học Trương Vĩnh Ký.
- 8- Nhà báo Huỳnh Tịnh Của.
- 9- Nhà khảo cứu Nguyễn Văn Vĩnh.

Tác giả đã tìm cách trả lời những câu hỏi chưa có giải đáp :

- Giáo sĩ Alexandre de Rhodes đã thu góp những công trình nào, của ai, để thực hiện cuốn từ điển Việt-Bồ-La và "Phép giảng 8 ngày" ?.
- Ngoài giáo sĩ Francisco de Pina và Alexandre de Rhodes, còn ai nữa không ?.
- Tiến trình thành hình Việt ngữ La Tinh diễn ra như thế nào ?.
- Người Việt Nam có vai trò gì trong tiến trình thành hình Việt ngữ La Tinh ?.
- Tại sao Việt ngữ La Tinh thay thế chữ Hán và chữ Nôm một cách dễ dàng ?.
- Tại sao người Việt Nam lại đón nhận Việt ngữ La Tinh, trong khi đa số các quốc gia châu Á lại không quan tâm ?.

Công trình nghiên cứu của Võ sư Trần Nguyên Đạo là trả lời những câu hỏi nêu trên với nhiều bằng chứng xác thực nhằm làm sáng tỏ cội nguồn và trả lại giá trị đích thực cho vị cha đẻ của chữ Quốc ngữ La tinh. Ngoài ra tác giả mong muốn các học giả, các sử gia và các nhà văn hóa cùng nghiên cứu và thúc đẩy tiến trình hiệu đính lại lịch sử đích thực của chữ Quốc ngữ La Tinh Việt Nam.

Cuốn sách thứ tư, “*Một số vấn đề về chữ Quốc ngữ*” của ông Nguyễn Thanh Quang và Linh mục Gioan Võ Đình Đệ, nhà xuất bản Khoa học xã hội, 2020. Sách thu tập các bài phát biểu của các học giả: Dương Trung Quốc, Phan Huy Lê, Nguyễn Thanh Quang và linh mục Gioan Đình Đệ, nhân cuộc Hội thảo “*Bình Định với chữ Quốc ngữ*” được UBND Tỉnh Bình Định (bây giờ là UBND tỉnh Gia Lai), Viện sử học Việt Nam và Viện ngôn ngữ Việt Nam, tổ chức ngày 13/01/2016. Mục đích của các bài phát biểu này đã được các học giả khẳng định và đánh giá lại người sáng lập chữ Quốc ngữ La Tinh.

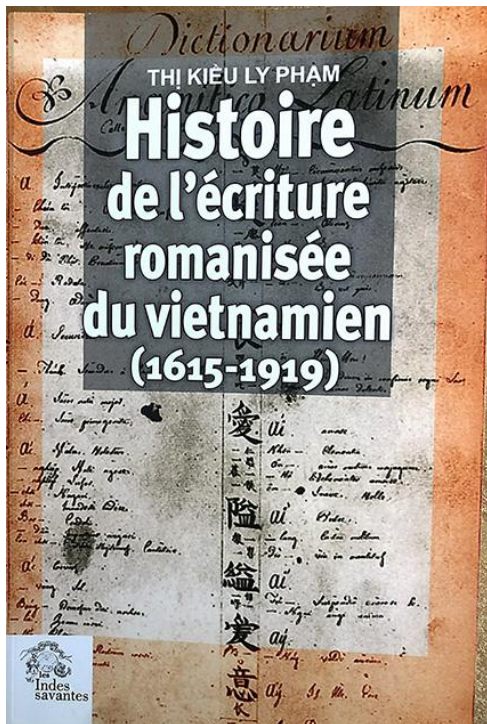
Tuy sách là sự thu tập các bài phát biểu của các học giả, những có một giá trị sử học nhất định.

“*Ban tổ chức đã nhận được gần 80 báo cáo tham dự Hội thảo và 71 báo cáo kẹp in vào Kỷ yếu hội thảo. Đây là một trong những Hội thảo có nhiều báo cáo, tham luận nói lên sự quan tâm của các nhà khoa học về chủ đề mang nhiều nghĩa khoa học và thực tiễn này. Tác giả các báo cáo đến từ các cơ quan, tổ chức của tỉnh Bình Định và nhiều Viện, Trung tâm, trường đại học của nhiều tỉnh và thành phố, nhiều nhất là*

Thủ đô Hà Nội và Thành phố Hồ Chí Minh. Các tác giả thuộc nhiều ngành khoa học khác nhau từ sử học, ngôn ngữ học, văn học, nghệ thuật đến các nhà văn, nhà báo... Đây là cuộc Hội Thảo mang tầm cỡ quốc gia và tính đa ngành cao...”. Trích “Tổng kết Hội thảo khoa học Bình Định với chữ Quốc ngữ”, Gs. Nguyễn Hiến Lê, Chủ tịch Hội Khoa học Lịch sử Việt Nam.

Hội thảo nói trên đánh dấu quan điểm của các học giả Việt Nam, đồng thời là dấu hiệu quan trọng cho thấy sự quan tâm của giới trí thức Việt Nam, của UBND Tỉnh Gia Lai, Viện Sử học Việt Nam và Viện Ngôn ngữ Việt Nam đối với lịch sử chữ Quốc ngữ.

Cuốn sách thứ năm, “*Histoire de l’écriture romanisée du vietnamien (1615-1919)*”

(Lịch sử chữ viết La tinh hóa tiếng Việt (1615-1919) của cô Phạm Thị Kiều Ly, (Nhà xuất bản Les Indes Savantes, 2023). Sách được viết bằng tiếng Pháp và đã đáp ứng một giá trị cao về sử học,

Tác giả đã nghiên cứu và tường thuật chi tiết về các sự kiện và tiến trình hình thành Việt ngữ La Tinh từ những năm đầu tiên, 1615, khi các giáo sĩ Bồ Đào Nha và Ý đặt chân đến Đại Việt (Đàng Trong), xuyên qua thời kỳ các giáo sĩ người Pháp của Hội Thừa sai Paris (MEP – Missions Étrangères de Paris) cho đến đầu thế kỷ thứ XX qua các biến chuyển trong thời kỳ Pháp thuộc.

« ... Phạm Thị Kiều Ly montre de manière convaincante, dans cette perspective, comment les finalités de l’usage de l’écriture romanisée ont évolué dans le temps long de son histoire : moyen d’apprentissage destiné au prêtres européens, pour commencer, cette écriture se transforme, dans des cercles ecclésiastiques, en moyen de communication entre les prêtres européens et les prêtre autochtones... » Préface de Dan Savatovsky, Université Sorbonne nouvelle, Laboratoire d’histoire des Théories Linguistiques.

Dịch : « ... Từ góc nhìn này, Phạm Thị Kiều Lý đã chứng minh một cách thuyết phục sự phát triển và mục đích sử dụng chữ La tinh hóa trong suốt lịch sử lâu dài của nó: ban đầu là một công cụ học tập dành cho các linh mục châu Âu, chữ viết này đã biến đổi trong giới giáo sĩ thành một phương tiện giao tiếp giữa các linh mục châu Âu và linh mục bản địa... ». Lời tựa của Dan Savatovsky, Đại học Sorbonne Nouvelle, Phòng thí nghiệm Lịch sử Lý thuyết Ngôn ngữ học.

Rất tiếc sách viết bằng tiếng Pháp, bởi Pháp ngữ ngày nay không còn thông dụng và trở thành một giới hạn cho các học giả người Việt. Trong khi đó sách chứa đựng một kho tàng quan trọng trên công cuộc nghiên cứu của các học giả Việt Nam.